

DERRIDA'NIN İLETİŞİM ANLAYIŞINDA YİNELENEBİLİRLİK VE İMZA KAVRAMLARI

Eren RIZVANOĞLU*

ÖZET

Derrida insanın iletişim amacıyla dili kullandığı önkabülünden hareketle yazı kavramını ele alır. Ona göre yazı burada olmayan biriyle iletişim kurmak amacı taşır. Bu amacı yerine getirdiği anda artık yazının yazarı mevcut değildir. Yazarın bu yokluğunda iletişimin koşulları da değişmiştir. Bu anlamda Derrida, genel kabul edilen iletişim anlayışından farklılaşma bulduğu Austin'in edimseller öğretisini ele alarak, değişen bu koşulları yazı kavramı bağlamında değerlendirmiştir. Ona göre yazı ancak yinelenebilirlik özelliğiyle iletişimi olanaklı kılar ve bu iletişim anlayışında yazar yazısında bir imzadan başka bir şey değildir. Bu çalışmayla aslında söz konusu iletişim anlayışının ve ele alınan yinelenebilirlik kavramının Derrida'nın felsefesinin özünü en açık biçimde tanımlayan yazı kavramını anlamak bakımından önemi gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Austin, Yinelenebilirlik, İmza, Yazı

(The Concepts of Iterability and Signature in Derrida's Approach of Communication)

ABSTRACT

Derrida approaches the writing by pre-accepting that man uses the language for communication. According to him, the purpose of the writing is to communicate with an absent person. As this purpose is fulfilled, the author of the text no longer exists. In this absence of the author, the conditions of communication have been altered. In this manner, Derrida evaluates writing in these altering conditions by discussing Austin's theory of performance which in his opinion is differentiating from generally accepted understanding of communication. According to him, the writing enables communication only by iterability and the author is nothing but a signature in his text. In this study, it is attempted to show the importance of communication and iterability for understanding and discover the core of Derrida's philosophy.

Key Words: Communication, Austin, Iterability, Signature, Writing

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2014 Güz, sayı: 18, s. 45-60
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Derrida metin merkezli felsefi anlayışıyla tüm batı felsefesi tarihini kendi yöntemiyle yapıbozuma uğratmış ve bu uğraşısında dili, düşünmesinin kalkış noktası seçmiştir. Bu yanıyla çağının birçok düşünürüyle ortaklaşarak, daha sonra dilsel dönemeç olarak adlandırılacak dil merkezli düşünmenin önemli bir figürü haline gelmiştir. Derrida'nın batı felsefesine dil üzerinden sürdürdüğü bu karşı duruş, en temelde yazı söz karşıtlığı üzerinden ortaya konan, onun deyişiyile söz merkezli düşünme alışkanlığına yönlendirilmiştir. Batı felsefesinde varolagelen bu söz üzerinden mevcudiyete bağlılık, yazıyı mevcudiyete giydirilmiş bir giysi gibi görmüştür. Oysa Derrida için "yazı" tüm dilsel sorunların odağında bulunur. Burada Derrida için söz konusu olan, aynen Wittgenstein'in "tüm felsefi sorunların dilin mantığının yanlış anlaşılmasından kaynaklandığı düşüncesi"ne benzer biçimde, felsefi tüm sorunların dilsel olarak konumlandırılmasıdır. Bu anlamda Derrida, dile ait olduğunu düşündüğümüz şeyin ancak yazının yapısı çerçevesinde olanaklı olduğunu vurgular.¹

Dilin İletişimsel Yanı

İletişim, dilin en temel işlevi olarak, dil felsefesinin en vazgeçilmez konularından biri olmuştur. Genel hatlarıyla iletişim, dilsel bir im yoluyla kurulan bir ilişki biçimidir ve yazı da bize burada olmayacak veya asla olma durumu olmayan kişilerle iletişim kurmamıza olanak sağlayan bir aygittir. Bu olanak mevcudiyet ve yokluk kavramlarını içerecek biçimde hep ötelenen ve asla ulaşılamayan bir nihai anlamın saklı olduğu bir zemini bize sunar. Derrida bu zeminin olabilirliğini arayışında yazıyı, artık tartışılmayan felsefi kavramların tartışılmazlıklarını sınamak için bir araç olarak kullanmanın yanı sıra, söz konusu olan kavramların tartışılmazlıklarının dışında, onları yeniden ele almanın bir aracı olarak da kullanmıştır. Bu anlamda Derrida, "İmza Olay Bağlam [*Signature Event Context*]" başlıklı yazısında çağdaş dil felsefesindeki kimi yaklaşımları, özellikle de iletişim kavramını bu bağlamda ele alır. Ona göre bir kişinin ilkin kendine sorması gereken soru "iletişim" imleyeninin veya sözcüğünün belirlenmiş bir içeriği, tanınabilir bir anlam veya betimlenebilir bir değerle iletişim içinde olup olmadığı sorusudur.

Derrida iletişimden anladığı şeyin, anlamın özellikle de birleşik bir anlamın aktarılmasının bir aracı olarak görülmesine olmadığını belirtir. Bu bağlamda Derrida klasik iletişim kavramını irdeler. Ona göre eğer iletişim birçok anlama sahipse ve bu çok anlamlılığı yok sayılmıyorsa, iletişimi *a priori* olarak anlamın iletimi olarak tanımlamak savunulabilir bir şey

¹ Simon, Glendinning, Derrida, çev.Nursu Örgü, Dost Yayınları, Ankara, 2014, s.67.

olamaz.² Burada anımsatmakta gerekirse Derrida açısından anlam en nihayetinde hakkında karar verilemez olandır. Aslında Derrida için iletişim kavramı kendisini ne anlamsal, ne imsel ne de dilsel bir anlamda sınırlayan bir semantik alana aittir. Bu anlamda iletişim sözcüğünün bağlı olduğu anlamsal alan, aynı zamanda anlamsal olmayan bir devinimle de belirlenir. Öyle ki iletilen, iletişim kurulan anlam ve imlem fenomenini içermez. Yine de Derrida açısından gündelik dilde olduğu biçimiyle iletişim sözcüğünün; bir türüm, saçılma veya çıkarım, bir metaforik yerinden etmeye karşılık oluşturulduğunu iddia edemeyiz. Çünkü hem düz anlamın ne olduğunu açık kılmak hem de yerinden etmeyi metafor kavramından ayrı düşünmek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Derrida bir felsefi sorun olarak yazıyla bağlantılı olarak bu sefer de bağlam kavramını ele alır.

Derrida için iletişim sözcüğünün belirsizliğini ortadan kaldıran şey, bağlam dediğimiz şeyin sınırlarında bulunmaktadır. Derrida'nın bu kavramla bağlantılı olarak sorduğu soru, bir bağlamın koşullarının, her durumda kesinlikle nasıl belirlendiğiyle ilgilidir. Bu soru aynı zamanda Derrida'nın en fazla ayrıntılandırmak istediği sorudur da. Sorulması gereken bir diğer soru da, bağlamın güçlü ve bilimsel bir kavram olup olmadığıyla ilgilidir. Tam da bu sorular bakımından Derrida, neden bir bağlamın asla tam olarak belirlenemeyeceğini tanıtlamaya çalışır.³ Ona göre ilkin belirtmek gerekir ki tamlığına ulaşamayan şeyin⁴ (Non-saturation) yapısının çifte etkisi vardır. Bu etki, bağlamın, iletişimi tanımlamak için neden ve ne anlamda kullanılacağına belirtir.

1. O, geçerli bağlam kavramının kuramsal yetersizliğini vurgular.

2. O, yazı kavramının belirli bir yerinden edilmesini ve genelleştirilmesini zorunlu kılar. Böylece yazı kavramı bundan sonra en azından anlamın aktarılmasının sınırlı anlamında iletişimin terimleriyle anlaşılabilir. Anlamsal iletişimin etkisi; belirli, ikincil, yazılı ve ilave bir etki olarak tanımlanabilir.⁵

² Jacques, Derrida, Signature Event Context, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.1.

³ Jacques, Derrida, Signature Event Context, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.3.

⁴ Burada Derrida, Frege'de de yer alan iletişimsel bir öge olarak tümcenin yüklemine tam olamayacağı yönündeki vurgusuna benzer bir vurguyla iletişimsel ilişkinin asla nihai olarak bitmeyeceğini belirtmektedir.

⁵ Jacques, Derrida, Signature Event Context, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.3.

İletişim ve Yazı

Bağlam kavramını yazının temel bir niteliği olarak gören Derrida klasik iletişim kavramını irdelerken, onu yazı kavramıyla karşıtlık içinde ele alır. Yazı kavramını, genel olarak kabul edildiği anlamıyla ele aldığımızda, iletişimin araçlarından yalnızca biriymiş gibi değerlendirir. Oysa Derrida yazıyı, düzsözlerin ve jestlerin alanına kadar genişletir. Seslerin ve jestlerin eriminin olgusal sınırları varken, yazı aynı uzam ve zamanda çok daha geniş alanlara erişerek, belirli engelleri aşar. Dolayısıyla yazıda, anlamsal iletinin içeriği veya anlam çok farklı araçlarla iletir. Derrida açısından yazı, en basit deyişle yazılı im alanının ötesine geçerek kapsayıcı bir kavram niteliği kazanır.

Derrida bu yaklaşımını tüm felsefe tarihine uygulayarak, yazının yorumlanmasının felsefeye özgü olduğunu belirlemektedir. Bunu örneklendirmek içinse yine felsefeden bir örnek verir. Derrida için yazı ve iletişim karşıtlığında hiçbir çözümleme, Condillac'ın⁶ *İnsan Bilgisinin Kökeni Üzerine bir Deneme*'de ortaya koyduğu öneri kadar temel değildir. Derrida bu örneği seçmesinin nedeninin, Condillac'ın, baştanbaşa felsefe boyunca kökenin yalınlığını, bütün türümlerin, ürünlerin, çözümlerinin devamlılığını ve bütün boyutların özdeşliğini öngörerek, kendini felsefi söylemin içinde örgütleyen yazılı metnin köken ve işlevi konusunda açık ve belirgin düşünceler öne sürmüş olması olduğunu belirtir.⁷

Derrida'nın deyişle Condillac, iletişim kategorilerinin yetkisi altındaki yazının işlevinin ve kökeninin başlangıcına (kaynağına) geri gitmiştir. Bu anlamda ona göre insan üç nedenle yazar: Öncelikle insan iletişim kurmak zorunda olduğundan yazar. İkinci olarak insanın iletme zorunda olduğu şey, kendi düşünceleri, tasarımları veya sunumları olduğundan yazar. Son olarak insan yazar; çünkü söz konusu düşünce ve tasarımlar zaten başkalarına iletilecek bir durumdadırlar. En nihayetinde bu durumun sürekliliğinde iletişimin özel bir aracını, yani yazıyı keşfetmişizdir.⁸ Burada vurgulanan yazının keşfedilmesindeki temel etken, Locke'un anlayışını⁹ andırır bir biçimde, insanların çıkardıkları seslerin

⁶ Derrida bu yaklaşımın doğrudan Warburton'un etkisiyle oluştuğunu da vurgular.

⁷ Jacques, Derrida, *Signature Event Context*, Limited Inc., Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.4.

⁸ Jacques, Derrida, *Signature Event Context*, Limited Inc., Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.4.

⁹ Locke genel olarak insan da sözcük diye adlandırdığımız sesler çıkarabilme yetisinin olduğunu belirtir. Ona göre insan bu sesleri kendi içsel kavramlarının imleri olarak kullanıp başkalarına aktarabilir hale getirir. Bkz. John, Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, The Pennsylvania State University Press, 1999, 3.2.1. Bu anlamda Locke, Derrida'yla dili iletişimsel bağlamda ele almak konusunda uzlaşır.

yerine geçecek imler bulmak ve bunları başkalarının da anlayabilmesinden emin olmak istemesidir. Öyle ki ilk yazma girişimi resimden başka bir şey değildir. Derrida açısından tam da bu nedenle Condillac, kısaca yazının mağara resimlerinden mısır hiyerogliflerine, oradan Çin'in ideografik yazısına kadar geçirdiği aşamalardan söz eder. Ona göre yazılı iletimin bu tasarımsal yapısı gelecekteki bütün süreçlerin değişmez özelliği olacaktır. Condillac'ın düşüncelerinden yola çıkarak Derrida yazı kavramıyla ilgili birkaç önemli belirleme yapar.

1. O öncelikle göndericinin (addressee) yokluğudur. Yazan, o an orada olmayan biriyle iletişim kurmak amacıyla yazmaktadır. Bu durumda yazı, yazarının yokluğunda veya ölümünde, yazarın orada mevcudiyetinden bağımsız olarak varolmayı sürdürür.

2. Condillac'ın sözünü ettiği yokluk, en klasik tutumla, mevcudiyetin giderek azaltılması ve sürekli bir başkalaşımı olarak belirlenebilir. Tasarım, mevcudiyete sürekli eklenen bir ilavedir. Söz konusu olan eklemleme işlemi, mevcut olandaki bir kırılmayı göstermesinden çok tasarımdaki mevcudiyetin başkalaşımı ve yinelenmesinin ortaya konulmasıdır.¹⁰

Derrida açısından yokluk kavramı mevcudiyet kavramıyla doğrudan bağlantılı bir biçimde anlaşılır. Söz konusu yokluk kavramı bizi, şimdi artık olmayan şeyin kökenine geri gitme (retracing) kavramına yönlendirir. Condillac açısından bu geri gitme/izleme (tracing) eksilen mevcudiyetin "anımsanması", "tasarımlanması" ve "ifade edilmesi"dir. Bu anlamda Derrida için Condillac, algılanan nesneyi kendinde temsil eden düşüncenin, tasarımlanması olan bir im kuramı ortaya koymuştur. İm, imgelem ve bellekle aynı anda varolur. Bu an, mevcut algının nesnesinin yokluğunu gerektiren bir andır. Bu kuramsal bakış açısından iletişim (iletim) ideal bir içerik (anlam) olarak bir temsili yaymaktır ve yazı bu genel iletişimin bir türüdür.¹¹ Derrida için Condillac'ın yazıyla ilgili tüm çözümlemesinde temel olan, yeniden keşfedilen söz konusu bu yokluk kavramıdır.

Ona göre yazılı bir im, alıcısının (receiver) yokluğunda sunulur. Yazdığım anda alıcı mevcut algımın alanında olmayabilir, ama burada söz konusu olan yokluk (olmama durumu) yalnızca mevcut mesafeye ilgili bir uzaklık değildir. Söz konusu bu uzaklık, uzaklığını ortaya koyduğu yokluğun mutlaklığını belirgin bir biçimde göstermelidir ki, uzağında olduğu şeyin yokluğunu yeniden kursun. Derrida açısından yazı mevcudiyetin mutlak

¹⁰ Jacques, Derrida, Signature Event Context, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press,1988, p.5

¹¹ Jacques, Derrida, Signature Event Context, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press,1988 p.6

yokluğudur. Yazının bu yoklukla yüzleşmesine benzer biçimde söz de mevcudiyetin yokluğunun üstesinden gelme sorunuyla yüzleşmelidir. Bu anlamda mevcudiyet imlenenin metinde "burada olmamaklığı"nın açıklığına taklit edilir veya taklit edilemez.¹² Böylece *différance* [erteleme ve ayırım] olarak yazı, artık mevcudiyetin ontolojik bir başkalaşımı olamaz. Dolayısıyla yazılı iletişimin özelliğini koruyabilmesi için, yani okunabilir olması için, herhangi bir alıcının mutlak bulunmayışında okunabilirliğini sürdürmesi gerekir.¹³ Derrida bu durumda kişinin kendi iletişiminin, söz konusu alıcının mutlak yokluğunda yinelenebilir (iterable)¹⁴ olması gerektiğini de vurgular.

Yazı ve Yinelenebilirlik

Derrida'ya göre göndericisinin ölümünden sonra okunabilir ya da yinelenebilir olmayan bir yazı, yazı olamaz. Bu noktada vurgulamak gerekir ki; Derrida için yinelenebilir oldukları andan itibaren imza ile metin birbirini dışlar, gizler, birbirinden ayrılır. Bu andan itibaren imza metin ilişkisi başı olmayan bir gövdeye benzer. Bu durum bir olanağı ortaya koyar, zira yinelenebilir olmak, yeniden başlamak ve istimplâk yoluyla başlatabilmektir.¹⁵ Bu yapısal olarak yinelenebilir gizli bir kodun olmadığını imler. Bundan dolayı bütün yazılar genelde deneysel olarak belirlenmiş her alıcının radikal yokluğunda işlemeye yatkındır. Bu yokluk, mevcudiyetin sürekli dönüşümü değil, ama mevcudiyetten bir kopma, izin yapısında kazılı olan alıcının ölümü ya da ölüm olasılığıdır. Mevcudiyetinden kopan ve alıcısını yitiren bir durumun dilsel iletişimini ancak yazıyla sağlayabiliriz. Bunun içinse Derrida açısından yazmak bir işaret üretmektir.¹⁶ Derrida'nın genel düşüncesi açısından yazının burada olmayanın izi olduğunu anımsarsak, bir zamanlar mevcut olan ama artık olmayan mevcudiyetten bize kalan yazıdır. Sonuç olarak yazarın durumunun yazılı metin açısından artık okurdan hiçbir farkının olmadığı bir noktaya gelinmiştir. Yazının bir yineleyici yapı olarak taşıdığı temel değişiklik, yazarın tüm sorumluluğunu ondan geri alır.

¹² Roland Theuas S. Pada, "Iterability and Différance: Re-tracing the Context of the Text", *Kritike* Volume Three Number Two, V.68-89, 2009,p.73.

¹³ Jacques, Derrida, *Signature Event Context*, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.7.

¹⁴ Derrida'nın belirlemesiyle, Sanskritçe de *başkası* anlamından türemiş olması muhtemel olan *iter*, her türlü yazı belirtisini/işaretini yapılandıran şeydir.

¹⁵ Jacques, Derrida *Mahmuzlar, Nietzsche'nin Üslupları*, Mehmet Baştürk, Babil Yayıncılık, 2002,s.69.

¹⁶ Jacques, Derrida, *Signature Event Context*, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.8.

Bu aşamada Derrida açısından bütün yazıların çekirdek belirli özelliklerini ortaya koymak mümkündür. İlk yazıyla mevcudiyetin veya bilincin iletimi olarak iletişimin; dilbilgisel ile anlamsal olarak denmek istenenin [vouloir-dire] ufkunda bir kırılma olmuştur. Yazı anlamın ufkundan onun anlamsal ve hermeneutik ufkunu ayırır, çok anlamlılık kavramından bu ayrılma bize yazıya ait olan saçılma (dissemination) kavramını verir. Burada bağlam kavramının sınırlanması¹⁷ yazı tarafından olanaksız hale getirilir. Derrida tüm bu özelliklerin genellenebilir olduğunu savunmaktadır.

Bu genellemelerden sonra Derrida, yeniden yoklukla ilgili irdelemesini sürdürür. Bunun içinse konuşulan dili kendine konu edinir. Konuşulan dille ilgili genelde kullanılan kod kavramını kendi kuramı açısından işlevsel bulmayan Derrida, söz ile im arasındaki özdeşliği konu edinir. Ona göre imleme biçiminin bütünlüğü kendini ancak kendi yinelenebilirliği yoluyla kurabilir. Bunu, kendini yalnız, kendinin kanıtı olan bir “gönderge”nin değil mevcut bütün yönelimsel iletişimin yanı sıra etkin imlemenin yöneliminin veya belirlenmiş imlenenin yokluğunda yineleyen bir olanak sayesinde gerçekleştirir.¹⁸ Öyle ki gönderge veya imlenenden vazgeçirilen varlığın bu yapısal olanağı, her işareti mevcut olmayanın bir kalıntısı haline getirir. Böylelikle bu durumu tüm deneyim alanına uyguladığımız takdirde, saf mevcudiyetten meydana gelmiş bir deneyim olamayacağını yalnızca ayrımsal işaretlerin bir zinciri olduğunu görürüz. Bu Derrida'nın tüm felsefesinin odağında duran bir çıkarımdır.

Göndergenin yokluğu, çağımızda çoğunlukla kabul görmüş bir olanaktır. Bu olanak (possibility) Derrida açısından yalnızca deneysel bir olasılık (eventually) değildir. Bu olanak aynı zamanda bu yokluğun karşılığı olan işareti de oluşturur. Öyle ki tasarlandığı anda göndergenin gizil mevcudiyeti, işaretin (mark) yapısını değiştirmez. Burada Derrida işaretin imlemsiz ve gönderge olmaksızın da varolabilme olanağından söz etmektedir. Eş deyişle işaret aslında işareti olduğu şey olmaksızın da varolmayı sürdürür. Nitekim ona göre Husserl, *Mantık Araştırmaları*'nda bu olanağı andıran iki ayrı tavidan söz etmiştir.¹⁹

Öncelikle bir sözcenin nesnesi olanaksız değildir. Sözce bu olanaklılığı yalnızca gerçek nesnesi, ya ifadeyi üreten kişi ya da ifadenin alıcısının fiili mevcudiyeti olmaksızın, anlaşılabilirse elde eder. Örneğin ben, “Göl mavi” dediğimde, bu sözce, dinleyen (Interlocutor) gölü görmüyor olsa bile, hatta ben kendim bile görmemiş olsam da anlaşılabilir. Bu sözcenin yapısal olanaklılığı, göndergesiz işleme ve biçimleme yeteneğini içerir. Bu

¹⁷ Daha önce de belirtildiği üzere tamamlanması, eksilen hale gelmesi.

¹⁸ Jacques, Derrida, *Signature Event Context*, Limited Inc., Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.10.

¹⁹ Jacques, Derrida, *Signature Event Context*, Limited Inc., Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.10.

olanak yinelenebilirliğin geneliğidir. İkinci olarak Derrida imlenenin yokluğu durumunu ele alır. Oysa Husserl bunun her zaman olanaklı olduğunu öne sürmüştür. Bu bağlamda Derrida'ya göre anlamın yokluğunun üç biçimi vardır. İlk durumda "Ben" simgeleri var kılmaz yalnızca yönlendirir, ikinci durumda sözcelerin bir anlamı vardır, ama nesnel bir imlemleri yoktur²⁰ ve en son olarak Husserl'in *sinnlosigkeit* (abeslik) dediği şey söz konusudur.²¹ Bu durumda, örneğin abrakadabra²² dediğimde dilbilgisel olarak hiçbir anlamı olmayan bir şey söylemiş olurum, ama bu yine de bir sözcüktür. Öyle ki Derrida'nın kendisi açısından Husserl'de önemli olduğunu düşündüğü şey, onun imleyen im olarak ifade veya imle ilgili çözümlemesinde, iletişimle ilgili her fenomeni birbirinden kesin bir biçimde birbirinden ayırmasıdır.²³ Burada özellikle vurgulanması gereken Derrida için mutlak bir sabit veya merkez olmaksızın yalnızca bağlamların olduğudur. İşaretin bu alıntılanabilirliği, ikileşmesi ve yinelenebilirliği onun açısından ne bir ilinek ne de bir aykırılıktır, daha ziyade bu durumun normal diye adlandırılan bir işlevi işaret etmediğini gösterir. Daha net bir ifadeyle söylemek gerekirse, işaretin bu özelliği, işareti işaret kılan bir niteliktir. Böylece işaret bu yinelenebilirlik özelliğiyle farklı bağlamlarda hayat bulur. Ona göre dilsel olsun ya da olmasın, yazılı veya konuşulan, küçük ya da büyük her birim, her im alıntılanabilir. Böylece alıntılanıldığında her yeni bağlama yeni anlamlar taşıyacak, kendini belirli bir bağlamla sınırlamayacaktır. Derrida bu noktada kendi yazı anlayışıyla klasik iletişim anlayışını yapısöküme uğratmış ve ortaya kendi yazı kavramının en temel ögesi olarak yeni bir kavram ortaya çıkmıştır. Burada ortaya konan yinelenebilirlik kavramıdır.

Austin ve Edimseller Öğretisi Eleştirisi

Yinelenebilirlik kavramını açık kılmak amacıyla Derrida, Austin'in dile yaklaşımını irdeler. Öncelikle Derrida, Austin'in kuramını belirli nedenlerle önemli gördüğünü belirtir. Onun ilgisini çeken gerçekleştirme/edimseller sorunudur (the proplematic of the

²⁰ Husserl bunu anlatmak için "daire karedir" önermesini kullanır. Daire karedir önermesi anlamlı bir önermedir, fakat kare dairedir önermesi belirli olan bir imleyen olan bir göndergenin yokluğunu işaret etmesinin yanı sıra bir anlamın yokluğunu imlemez. Bu durumda Derrida açısından anlamın krizi olarak nitelenen şey yazının temel olanaklılığınca sınırlanır. Söz konusu kriz, konuşulan dildeki ilineksel, deneysel ve etkin bir aykırılık değildir (Derrida, 1988: 11).

²¹ Jacques, Derrida, *Signature Event Context*, Limited Inc., Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.11

²² "Abrakadabra" gibi bir sözce, kendi bağlamını kendi başına kuramaz. Onu hiçbir şey başka bir bağlamda imleyici bir işaret olarak işlemekten alıkoyamaz.

²³ Jacques, Derrida, *Signature Event Context*, Limited Inc., Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.12

performative). Derrida edimseller sorununun kendisini ilgilendirmesinin nedenlerini sıralar:

1. Austin'in etkisöz ve edimsöz üzerine çözümlemesinin vurgusu sayesinde, söz edimlerini yalnızca iletişim edimi olarak da tasarlayabiliriz.
2. İletişim kategorisi görece yenidir. Austin'in etkisöz ve edimsöz kavramları bir düşünce içeriğinin aktarımı veya geçişi olarak değil, ama bir etkinin üretiminin ve işleminin kökensel deviniminin iletimi olarak tasarlanmıştır.
3. Saptayıcı sözcelerle ilgili klasik iddianın tersine, edimseller kendi dışında veya kendi önünde bir göndermeye sahip değildirler. Kısaca edimseller dil dışında bir şeyi betimlemezler.
4. Austin'in edimsellik çözümlemesi bizi doğru/yanlış karşıtlığından, doğruluk değerinin yetkesinden kurtarmış, onun yerine güç değeri, güç ayrımını getirmiştir.²⁴

Bu dört nedenden dolayı Austin, Derrida açısından tamamen imsel, dilsel veya simgesel bir kavram olan iletişim kavrayışını paramparça etmiştir. Bunu yaparak, edimselin yalnızca doğruluk tarafından domine edilen ve kurulan bir iletişim biçimi olmadığını göstermiştir. Pada'nın deyişiyle edimseller, olanın geleceğe dönük iddiaları olarak tasarlanabilir. Ona göre Derrida, Austin'in düşüncelerinde iletişimin artık iletilen nesneye bir göndergeselliğe odaklanmaktan çok sözle ortaya konulan bir etkiye odaklandığı yollu bir açıklamayla sözmerkezci düşünceden bir ayrışma bulmuştur.²⁵ Bu ayrışma, onun açısından sözün birincilliğini tartışmaya açan ve mevcudiyeti sorunlu hale getiren bir açıklığa sahiptir. Ayrıca Derrida söz edimleri kuramında içerilen "evet"e de büyük önem vermiştir. Ona göre evet, bütün edimsel boyutların aşkın koşuludur.²⁶ Bir imzanın ve bir edimselin koşulu olan evet, üretmediği bir başkasına yönelir ve her zaman işlemeye, zaten yapılan bir isteğe yanıt olarak başkasından kendisine "evet" denmesini istemekle başlar.²⁷ Derrida, Austin'in edimsellik kavramına verdiği önemi, "Yapısöküm ve Pragmatizm" adlı bir konuşmasında şu biçimde dillendirmiştir: "Edimsel bir söz verme boyutu içermeyen hiçbir dil

²⁴ Jacques, Derrida, *Signature Event Context*, Limited Inc., Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.13

²⁵ Roland Theuas S. Pada, "Iterability and Différance: Re-tracing the Context of the Text", *Kritike* Volume Three Number Two, V.68-89, 2009, p.70

²⁶ Jacques, Derrida, *Edebiyat Edimleri*, çev. A. Utku, M.Erkan, OtonomYayıncılık. 2010b, s.321.

²⁷ Jacques, Derrida, *Edebiyat Edimleri*, çev. A. Utku, M.Erkan, OtonomYayıncılık. 2010b, s.322.

yoktur. Ağzımı açtığım an söz veriyordumdur".²⁸ Bu yaklaşım, dili salt dilsel imlerin aktarımına indirgeyen her bakış açısına, yani söz merkezli düşünceye karşı işler.

Tüm bu olumlu yanlarına rağmen Derrida açısından Austin, onun genel yazı (graphematic in general) diye adlandırdığı yüklem dizgesini gerektirenin ve sonuç olarak da oluşan tüm karşıtlıkların ne olduğunu açıklama konusunda başarısız olmuştur.²⁹ Derrida bunu tanıtlamak amacıyla Austin'in her zaman, eksiksiz bir biçimde belirlenmiş bir bağlama, bir bağlam değerine gereksinim duyduğumuz yollu kuramı kullandığını belirtir. Çünkü ona göre Austin'in edimseller öğretisi her zaman bir izin/işaretin çözümlenmesi sırasında belirlenmiş bir bağlamı varsayar. Yine de Derrida Austin'i eni sonu aynı sözmerkezci eğilimlere teslim olmakla suçlu görmüştür de. Buradaki temel sorun bir imleyen vasıtasıyla imlenenin sabit ve değişmez kaldığına ilişkin inançtır. Bu durumda metin hep aynı yinelemede kalır. Pada'ya göre Derrida açısından Austin'de bu sorun, kendini onun edimselin başarısını bütün veya büyük bağlamın belirleyeceğine ilişkin inancında gösterir. Bu bağlam belirli bir edimselin yerinde veya yerinde olmadığını belirler.³⁰

Sonuç olarak edimsel iletişim, yönelimsel anlamın, bu anlam bir nesne biçiminde bir göndergeye sahip olmasa da, iletişimi haline gelir. Alıcının veya konuşanın varolan bilincinin bir edimselle başarılı olarak katılımı, bize gerçekleştirilen eylemin bütünlüğü içinde, o anki bilinç ve niyetler de dâhil olmak üzere, varolan bütünlükten hiçbir kuramsal kalıntının kaçamayacağını gösterir.³¹ Dolayısıyla Derrida açısından Austin'in yaklaşımında anlamın; dilsel bağlamın, sözcüklerin uzlaşım sal tanımlamalarının ve anlamlarının dışına çıkma olanağı yoktur. Bu aslında Derrida'nın anlamın saçılımı ve yazının burada olmayandan bir iz olması düşüncesiyle çelişmektedir. Derrida açısından anlam *différance* sürecinde sürekli saçılmaktayken, yazı da bu saçılma sürecinde hep önceden gelen bir iz, bir kalıntıdır.

Derrida daha sonra Austin'in edimsellerin isabetsizlikler ya da başarısızlıkları belirttiği altı koşulu da eleştirisinin konusu yapar. Bu koşullar içinde Derrida, bir kere daha eksiksiz bir biçimde tanımlanmış bir bağlam, işlemin bütünlüğünde sunulan bir özgür bilinç ve kendisinin efendisi (master of itself) olan saltık olarak anlamlı bir konuşma/söz

²⁸ Jacques, Derrida, "Yapıbozum ve Pragmatizm Üzerine Düşünceler", çev. C. Mouffe, Der. Tuncay Birkan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998, s.133.

²⁹ Jacques, Derrida, Signature Event Context, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.14

³⁰ Roland Theuas S. Pada, "Iterability and Différance: Re-tracing the Context of the Text", Kritike Volume Three Number Two, V.68-89, 2009,p.70

³¹ Jacques, Derrida, Signature Event Context, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.14

bulur.³² Söz konusu olan şey, Derrida açısından, gözlenen, yönelimselliğin merkezinde örgütlenen, bütün alanın ereksel bir yargılama yetkisidir. Dolayısıyla Derrida açısından Austin, başarısızlık koşullarını varsayarken, başarısızlık durumunda asalak³³ duruma gelen ve geçerli kabul edilmeyecek durumları öngörmektedir. Oysa bu durumlar Derrida açısından kendi yinelenebilirlik (alıntılanabilirliğin) kavrayışının özünü oluşturan yaklaşımı destekleyici şeylerdir. Bu açıdan Austin'in prosedürü, karşı geldiği felsefi gelenekten daha dikkate değerdir. Onun yaklaşımı, hatanın düşünme sırasında eylemken karşılaşılabilecek temel bir risk olduğu, olumsuzluk olanağının yapısal bir olanak olduğunun tanınmasına dayanır.

Derrida'ya göre edimsöz ve etkisözdeki başarı ve başarısızlık karşıtlığı son derece eksik ve aşırı ikincildir. Bu durum rastlantı ve özün sonsuz dönüşümünden sakınılması gereken, düzsözün yapısının genel ve dizgesel bir değerlendirmesini varsayar. Aynı zamanda ona göre Austin'in kuramı bazı şeyleri kendisinden dışlamıştır. Yine de bu kuram her edimsel sözcenin alıntılanabilirlik (quoted) olanağını da içerir. Oysa Austin bu olanağı ısrarla kabul etmemektedir. Bu olanağı aykırılık veya asalak olarak görmektedir. Böylece her sözceleme ediminin elde edilebilirliğinin olanağını tanımlamasının yanında "sea-change³⁴", ciddi olmayan, asalak, solgun (etiolation), olağan olmayan diye tanımladığı durumları hesaba katmamıştır.³⁵ Aynı biçimde felsefi gelenek de yazıya asalak muamelesi göstermiştir. Buradan paradoksal olarak, ama kaçınılmaz biçimde çıkacak sonuç, başarılı bir edimselin zorunlu olarak "katişik/saf olmayan (impure)" edimsel olmasıdır ki kendisi "saf" bir edimselin olmadığını belirtmiştir.³⁶ Bu noktada Derrida açısından Austin kendisiyle çalışmaktadır.

Bunun yerine Derrida yinelenebilirlik kavramı bağlamında yeni bir sınıflandırma denemesi önermektedir. Böylesi bir sınıflandırmada (typology) yönelim (niyetlilik) ulamı görünmeyecektir. Yönelimsellik elbette yine kendi yerinde kalacaktır, ama artık sözcenin dizgesini ve bütün konumları belirleyemeyecektir. Bu anlamda Derrida yönelimselliği, farklı

³² Jacques, Derrida, Signature Event Context, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.15

³³ Austin bu yaklaşımıyla tüm sanatsal üretimleri asalak görerek hepten dışlıyor görünmektedir. Bu durum giderek her türlü yazıyı da içerek biçimde sözün mevcudiyete bağlı kaldığı yollu bir tavrı serimlemektedir. Derrida tam da bu noktada Austin'ini söz merkezci düşünmenin düşünsel batağına düşmekle itham edecektir. Derrida'nın yinelenebilirlik kavramını bu durumu açık kılmak için kullandığını özellikle belirlemek gerekir.

³⁴ Deniz değişimi, dalgaların sürekli değiştirdiği denizin, değişken ve dalgalı yapısını imliyor

³⁵ Jacques, Derrida, Signature Event Context, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.16-17

³⁶ Jacques, Derrida, Signature Event Context, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.17

türden izlerle ve iz zincirleriyle paylaştırarak anlar.³⁷ Burada özellikle vurgulanması gereken yönelim kavramını edimsel etkinliğin en önemli ögesi olmaktan çıkarmak, ciddi olmayan ve dolaylı sözcelemi dilin dışında görmek, edimsel etkinlikleri ve söylemsel oluşumu yok saymak anlamına gelmediğini göstermektir. Derrida açısından söz konusu karşıtlıklar, karşı geldiği kavramın varlığını yok saymazlar, tam tersine onu kendi olanaklıklarının genel uzamında asimetrik bir yolla varsayarlar.

En nihayetinde Derrida açısından bilincin görece belirli etkileri veya konuşmanın etkileri yoktur. Dolayısıyla edimsel etki de yoktur, olağan dilin etkileri de; mevcudiyetin veya söylemsel olayın (söz edimlerinin) etkileri de yoktur. Tüm bu etkiler kendileriyle karşıtlık içerisinde olan şeyi açıklamazlar, tam tersine onu öngörürler.³⁸ Bu öngörü Derrida'nın tüm felsefesine sızan ikiliklerle ve sürekli birbirini tamamlayan kavramlar ağında bir yere oturur. Derrida'da bu noktada metinle yinelenebilirlik bir noktada kesişir. Öyle ki metin, tarihsel olmaktan çıkarılmış olmaz, ancak tarihselcilik yinelenebilirlikle gerçekleşir. Yinelenebilirlik olmadan hiçbir tarih olmaz ve bu yinelenebilirlik, genel bağlamın ya da bağlamın bazı unsurlarının yokluğunda izlerin işlevlerini sürdürmelerine izin veren şeydir.³⁹ Tüm söylenenlere bağlı olarak, Derrida'nın Austin eleştirisinin odağı, bir metnin veya sözcenin tekrarlanabilirliğinin (repetability) daima sabit bir yapı olarak uygunsuz kullanma (suistimal/misappropriation) olanağına yerleştirir. Pada'ya göre Derrida asla söz edimleri kuramını yok etmeyi düşünmemiştir. Daha ziyade yapmaya çalıştığı ona bir sözcede isabetli (felicities) veya isabetsiz (infelicities) olanı belirlemek yolunda çok anlamlılık ve saçılma olanağını ekleyerek bu kuramı geliştirmeye çalışmaktadır.⁴⁰

Yinelenebilirlik ve İmza

Derrida için Austin'in karşılaştığı sorunların kesişme yeri, aslında ele aldığı diğer tüm filozoflar gibi yazı ve mevcudiyet kavramlarıdır. Ona göre Austin'in saptayıcı ve edimsel sözceler arasında bulmaya çalıştığı dilbilgisel ve sözlüksel ölçüt bir çıkmaz içindeymiş gibi görünmektedir ki bunu Austin'in kendisi de bir yere kadar kabul edecektir. Bu bakımdan Austin dilbilgisel olmayan nedenlerle, birinci tekil kişiyi, etkin sesi, varolan

³⁷ Jacques, Derrida, *Signature Event Context*, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.18

³⁸ Jacques, Derrida, *Signature Event Context*, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press,1988, p.19

³⁹ Jacques, Derrida, *Edebiyat Edimleri*, çev. A. Utku, M.Erkan, OtonomYayıncılık. 2010b, s.67.

⁴⁰ Roland Theuas S. Pada, "Iterability and Différance: Re-tracing the Context of the Text", *Kritike* Volume Three Number Two, V.68-89, 2009,s.71-72

belirtici biçimini edimsellerde yeğlemiştir. Austin yeğlediği bu etkin ses dolayısıyla Derrida'nın mevcudiyet eleştirisinin sınırlarına girer. Bu yeğlemede gönderge, Austin için sözcenin kaynağıdır. Başka bir deyişle eğer sözcileyen birinci tekil kişi değilse, sözcenin kaynağı sözcenin kendisidir. Bu bakımdan Derrida'ya göre Austin, varolan belirtme etkinliğinde sözel sözcenin kaynağının, sözcede ve onun ifadesinde bulunduğundan kuşku duymaz.⁴¹ Fakat Derrida için sözcenin kökeniyle bu bağın eşdeğerinin bir imza tarafından ortaya konduğundan da kuşku duyulmaz. Dolayısıyla yazı dilinde, kaynak bizzatı bu imzanın kendisidir. Derrida imzanın başlangıcına taklit ve yinelemeyi koyar. Bu anlamda imza, Austin ve Derrida'nın her ikisi için de bir yazı veya sözcenin kurucu yanını düzenlediği sürece önemlidir. İmza "konuşan veya benden önce yazan kim" sorusunun yanıtıdır.⁴² Bu durumda unutulmaması gereken yazmanın kişiyi metinden geri çekmesi demek olduğudur. Bir kişi olarak yazarın, yazdıklarına tabi olan bir varlıkmiş gibi veya imza attığı metnin arkasındaki dehaymış gibi algılanmasına karşı durmak gerekir.⁴³

Derrida bu bağlamda imza (*Signature*) kavramını ele alır. Bu nedenle öncelikle "İmzaponge" adlı yazısında üç imza tarzını birbirinden ayırır. İlki özgül anlamda imza adını verebileceğimiz, bir dil içinde telaffuz edilen ve bu biçimde okunabilen özel adı temsil eder. İkincisi, bir imza sahibinin bilerek ya da bilmeyerek kendi ürününde bırakabileceği deyişsel işaretler dizisidir.⁴⁴ Bu işaretler bir dil içinde telaffuz edildiği ya da okunduğu biçimde özel ad biçimiyle hiçbir bağa sahip değildir. Üçüncüsüye, genel imza ya da imzanın imzasıdır. Yaygın olan bu imza tarzına göre, yazılı yapıtın bir edim olarak kendisine işaret ettiği, betimlediği ve kaydettiği, bize okuma fırsatı sunmakla kendisini kapanıştan önce imzaladığı dipsiz kuyuya yerleştirme konumuna işaret edilir. Nihayetinde Derrida'nın deyişiyle, "kendim yazıyımdır; imzalayan başkası, başkası olarak şey olduğundan hiçbir şeyi dışarıda tutmayan yazı".⁴⁵

Derrida açısından imza kendi tanımı gereği, imza sahibinin bulunmayışını dile getirir. İmza aynı zamanda kendi mevcudiyetine geçmiş bir şimdide veya gelecek bir şimdide korur ve işaret ettiği bu şimdiliğin aşkınsal biçimidir.⁴⁶ Ancak imza, aynı zamanda, imza sahibinin gelecek bir

⁴¹ Jacques, Derrida, *Signature Event Context*, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.19

⁴² Roland Theuas S. Pada, "Iterability and Différance: Re-tracing the Context of the Text", *Kritike* Volume Three Number Two, V.68-89, 2009, p.84.

⁴³ Simon, Glendinning, Derrida, çev.Nursu Öрге, Dost Yayınları, Ankara, 2014, s.34

⁴⁴ Jacques, Derrida, *Edebiyat Edimleri*, çev. A. Utku, M.Erkan, OtonomYayıncılık. 2010b, s.393.

⁴⁵ Jacques, Derrida, *Edebiyat Edimleri*, çev. A. Utku, M.Erkan, OtonomYayıncılık. 2010b, s.394.

⁴⁶ Jacques, Derrida, *Signature Event Context*, Limited Inc.,Trans. Alan Bass, Northwestern University Press, 1988, p.20

şimdide, dolayısıyla, genel ve aşkın bir şimdide de sürdüreceği geçmiş bir bulunuşa işaret eder.⁴⁷ Bu anlamda imza bir bakıma kökensel bir şimdinin ele geçirilemezliğini bize gösterir.

Öyle ki imzayla onun kaynağı arasındaki bağ, kendi yinelenebilirliğini sürdürmesidir veya eşdeyişle bu bağın özdeşliğinin kırılmasıdır. Bu anlamda imzanın işlevini yerine getirilebilmesi için okunabilir, yinelenebilir ve taklit edilebilir bir biçimde olmalıdır. Bir bakıma imzanın üretildiği mevcut ve tekil yöneliminden ayrılabilmesi gerekir. Tekilliği ima eden yinelemeleriyle imzalar sırasıyla ne olduğuyla aynı zamanda ne olmadığını da onaylar. Bir imza atan kişi, bunu en başındaki halinden çıkacak olan bir mevcudiyeti öngördüğü bir mevcudiyetin koşullarında yapmaktadır.⁴⁸ Başka bir deyişle imzalar başlangıçta burada olan ama artık olmayan kişinin mutlak tekilliğini ifade ederler. Bu durumda imza sorununu diğer sorunlarla bağlantılayacak biçimde, Derrida'nın Gramatoloji'de Rousseau'yla ilgili belirttiği gibi, her anlam ve her türlü söylem eklentiselliğinin yazısallığında tutulmuştur. Metinde yazarın imzası bağlamında, bu tür bir sorunun mevcudiyet, özgülük ve özne metafiziği dışında hiçbir anlamı yoktur. Zaten açık bir biçimde örneğin Derrida'ya göre öznesi veya konusu Jean- Jacques Rousseau olan bir metin de yoktur.⁴⁹ Derrida kendisini, kendisinden sürekli eksilterek yazan bir yazardır. Onu böyle kılan tam da Rousseau'yla ilgili düşüncesinde yatan yaklaşımda gizlidir.

Sonuç olarak yazının bir niyetin veya mutlak anlamın aktarımı olmadığını söyleyen Derrida yazının sonunu getirirken kendi deyişiyle genel olarak yazının başlangıcını dillendirdiği iddiasındadır. Bunu ortaya koyabilmek için Derrida, Austin'in aslında dili düşünmede bir kırılma olan söz edimleri kuramını ele alır, onun üzerinden yazının nelliğini yeniden ele alır. Ona göre yazı okumadır, asla bir anlam veya hakikatin hermeneutik bir şifresinin çözümlenmesi olamaz. Böylece yazının belirleyici bir niteliği olarak yokluk kavramı, onun kalıcılığı veya devamlılığının bir işlevi değil, onun okunabilir bir yazı olmasının mantıksal bir önkoşuludur.⁵⁰ Bu anlamda Derrida için en başından beri konu edilen iletişim, yazının bu yinelenebilirlik özelliğiyle mümkündür. Bu yineleme edimi içinde, metne imza koyan artık metnin bir unsuru haline gelmiştir. Bu anlamda iletişimi, yazının uzamında bitimsiz bir süreç olarak görmek ve yazarın metinde kendini unutulmaya bırakmasına izin vermek gerekir. Yazar, yazıda ancak

⁴⁷ Aysever, Levent, "Derrida ve Söz Edimler Kuramı", Cogito 47-48 Derrida Özel Sayısı, 2006, s. 314.

⁴⁸ Roland Theuas S. Pada, "Iterability and Différance: Re-tracing the Context of the Text", Kritike Volume Three Number Two, V.68-89, 2009,p.85.

⁴⁹ Jacques, Derrida, Gramatoloji, çev. İsmet Birkan, BilgeSu Yayınları, Ankara, 2010a, s.375.

⁵⁰ Simon, Glendinning, Derrida, çev.Nursu Öрге, Dost Yayınları, Ankara, 2014, s.101.

Eren RIZVANOĞLU

bir imzaya indirgenmiş, yazı kökenini artık yazar olmayan bir izle ortadan kaldırmıştır. İletişim bu izler aracılığıyla yapılan bir eylem haline dönüşmüştür. Böylece yazının yinelenebilirliği bize, bu kökensiz yazı biçiminde, iletişimi olanaklı kılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aysever, R. Levent (2006). "Derrida ve Söz Edimler Kuramı", *Cogito* 47-48 Derrida Özel Sayısı.
- Derrida, Jacques (1988). "Signature Event Context" pages 1-21, *Limited Inc.* içinde (Trans. Alan Bass). Northwestern University Press.
- Derrida, Jacques (1998). "Yapıbozum ve Pragmatizm Üzerine Düşünceler". (C. Mouffe, Der. Tuncay Birkan, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Derrida, Jacques.(2002). *Mahmuzlar, Nietzsche'nin Üslupları* (Mehmet Baştürk, Çev.). Babil Yayıncılık.
- Derrida, Jacques. (2010a). *Gramatoloji*. (İsmet Birkan, Çev.). Ankara: BilgeSu Yayınevi.
- Derrida, Jacques. (2010b). *Edebiyat Edimleri*. (A. Utku, M.Erkan, Çev.). Otonom Yayıncılık.
- Glendinning, Simon (2014). *Derrida*. (Nursu Öрге, Çev.) Dost Yayınları.
- Locke, John (1999). *An Essay Concerning Human Understanding*, The Pennsylvania State University Press.
- Pada, Roland Theuas S. (2009). "Iterability and Différance: Re-tracing the Context of the Text", *Kritike* Volume Three Number Two, 68-89